

7. Різниченко В. В. Геологічний нарис околиць Шевченкової могили під Каневом / Різниченко В. В. – К., 1924. – 32 с.
8. Талиев В.И. Охраняйте природу! / Талиев В.И. – Х. : ХОЛП, 1914. – 21 с.
9. Центральний державний архів вищих органів влади та управління (ЦДАВО) України. – Ф-27. – Оп. 9. – Спр. 639.
10. ЦДАВО України, – Ф-27. – Оп. 12. – Спр. 1275.
11. Шарлемань Е. Охороняйте рідну природу! / Е. Шарлемань – Х. : Союз, 1918. – 30 с.

Речь идёт о комплексной охране памятков археологии, культуры и природы на территории Каневского природного заповедника. Раскрывается значение функционирования заповедника для сохранения исторических ландшафтов.

Каневский природный заповедник, охрана природы, памятники археологии, исторические ландшафты.

The article deals with the all-embracing protection of the monuments and relict of the archaeology, culture and nature on the area of the Kaniv Natural Reserve. It is revealed the significance of the functioning of the reserve for the preservation of the historical landscapes.

Kaniv Natural Reserve, protection of nature, the monuments and relict of the archaeology, historical landscapes.

УДК: 502.4

ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ІНТЕГРАЦІЇ ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНИХ ТЕРИТОРІЙ У СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ПРОЦЕСИ В УКРАЇНІ

***М.Г. Чорний, кандидат біологічних наук
Канівський природний заповідник***

Проаналізовано сучасний стан природно-заповідних територій України найвищого рівня охорони в аспектах суспільної значущості та взаємодії з місцевими громадами. Запропоновано шляхи інтеграції територій, що охороняються (як базових елементів стійкого розвитку регіонів), у суспільно-економічні процеси.

Заповідні території, громада, суспільство, інтеграція.

Створена за радянських часів мережа природно-заповідних територій (ПЗТ) базувалася, здебільшого, на природних заповідниках та заказниках і відображала ту реальну суспільно-політичну ситуацію в країні, яка диктувалася домінуванням державних інтересів над людськими, низьким рівнем екологічної культури, традиціями широкого застосування державного репресивного апарату для підтримання природоохоронного законодавства на заповідних територіях.

Мета дослідження – встановлення залежності стану розвитку природно-заповідної справи в Україні від суспільно-політичної ситуації та рівня громадянської самосвідомості.

Матеріали і методика досліджень: ретроспективний аналіз статусу об'єктів природно-заповідного фонду в аспекті еволюції зв'язків державної політики та публічної думки від пізньої радянської епохи до наших часів.

Результати досліджень. Принцип абсолютної заборони використання природних ресурсів у заповідниках, обмеження доступу місцевих громад до заповідних земель не тільки спровокували численні конфліктні ситуації, а й виховали у суспільстві кілька поколінь негативно, а часто і вороже, налаштованих щодо ПЗТ громадян.

Самі ж ПЗТ поступово перетворилися в такі собі «законсервовані» ділянки землі, де сукцесійні процеси часто не відповідають основним завданням, покладеним на заповідники, а інколи і просто суперечать базовим принципам заповідання, охорони ландшафтів і біорізноманіття. В окремих випадках мова йде навіть про деградацію штучних екосистем із високим рівнем біорізноманіття, які свого часу було оголошено заповідниками.

Таким чином, відсутність чіткої державної стратегії у галузі природно-заповідної справи, прийняття суперечливих законодавчих актів, негативне ставлення більшості громадян до ПЗТ, загострення внутрішніх проблем функціонування заповідних територій створюють вкрай небезпечні тенденції в Україні.

1. Попри значну динаміку у розширенні мережі ПЗТ останніми роками, Україна займає одне з останніх місць у Європі за відсотком охоронних територій.

2. У зв'язку із наближенням земельної реформи і створенням ринку землі, у громадян з'являється можливість розподілити, приватизувати і продати земельні ділянки, в т. ч. найбільш цінні у природоохоронному плані. Це є основною причиною саботування на рівні місцевих органів влади створення нових об'єктів природно-заповідного фонду.

3. Повна заборона полювання на заповідних територіях практично унеможливила створення нових заповідних об'єктів на землях лісового фонду, які повністю віддані в довгострокову оренду приватним мисливським господарствам.

4. Навіть спроби Президента України, шляхом видання окремих доручень і указів, зламати ситуацію на користь природно-заповідної справи часто натикаються на багаторічну судову тяганину, а то й відвертий саботаж на місцях.

Та і як переконати пересічного громадянина, звичайного обивателя, в тому, як важливо конкретно для нього зберегти від повного знищення, наприклад, орлана-білохвоста чи венерині черевички. Або навіщо охороняти природну ділянку, до якої конкретна людина не має доступу, і як ця конкретна людина може скористатися результатами охорони?

Аналіз зазначених вище проблем приводить до висновку: політика закритості та ізоляціонізму щодо заповідних територій уже найближчим часом може мати непередбачувані наслідки як для існуючих ПЗТ, так і для природно-заповідної справи загалом. Водночас, зняття заборони масового не-

регламентованого доступу на території ПЗФ практично призведе до деградації і втрати цінних природних екосистем.

То чи є реальні шляхи вирішення цієї проблеми, виходячи з нинішніх реалій? На нашу думку, таким шляхом є інтеграція природно-заповідних територій у суспільно-політичні процеси в країні. З одного боку, громадянам, суспільству необхідно показати соціальну доцільність і значущість створення мережі ПЗТ, базуючись на економічній складовій. З іншого – зробити так, аби в українському суспільстві стало модним охороняти довкілля і заповідні території зокрема. А тому у ситуації, що нині склалася, досить ілюзорним видається принцип, якого дотримуються колективи, що працюють на територіях ПЗФ. Суть його полягає в тому, що колективи заповідників (і парків) виконують винятково важливу місію, охороняючи залишки української природи, але працюють вони тільки на перспективу, на той час, коли суспільство «дозріє» до розуміння важливості охорони дикої природи і біорізноманіття загалом. От тільки перспективи постійно віддаляються, а дикої природи стає все менше. Часу для «тривалого дозрівання суспільства» вже не залишилось, і перекладати еколого-просвітницькі функції на державу, вузи, школу, дитячі садки, ізолювавшись на заповідних територіях, і пасивно чекаючи змін на краще, не доводиться. Принаймні, це буде нечесно по відношенню до самих заповідників і парків.

Висновок: аби вижити і повноцінно виконувати свої функції природно-заповідні території мусять максимально інтегруватись у суспільно-політичні й соціально-економічні процеси.

Від політики ізоляціонізму, замкнутості в собі, необхідно поступово переходити до агресивної, наступальної пропаганди цінності заповідання, важливості ПЗТ для здоров'я і життя людей, екологічного і економічного благополуччя тих регіонів, де розташовані ПЗТ.

Нині є всі підстави стверджувати, що саме значні за розмірами ПЗТ здатні потужно впливати на регіональну соціально-економічну політику, диктуючи екологічні стандарти якості життя. Найяскравішим прикладом такої діяльності на півдні України є біосферний заповідник «Асканія-Нова» і Карпатський біосферний заповідник.

Практично вже все місцеве населення м. Вилкове і навколишніх сіл зрозуміло свою економічну залежність від екологічного стану дельти Дунаю, а відтак – від ефективності функціонування і менеджменту Дунайського біосферного заповідника. Але для більшості інших заповідників і парків (особливо, новостворених) чи не найактуальнішою стає класична ідея – «ходіння в народ».

Досвід розширення Канівського природного заповідника свідчить – тільки підтримка місцевих громад гарантує успішність функціонування заповідної території і, навпаки, несприйняття більшістю суспільства заповідників як таких втягує колективи у безкінечні судові процеси, відвертає від виконання основних функцій, а часто ставить під загрозу майбутнє ПЗТ.

Тому, поряд із основними функціями охорони і вивчення заповідних територій, постає функція навчальна, окремою складовою якої є еколого-просвітницька діяльність. Адже, просвітницька ідея лягає лише на підготовлений ґрунт, тобто, це та ідея, на яку вже чекали. У випадку із заповідника-

ми на самому початку ми маємо справу з повним неприйняттям ідеї більшістю громадян.

Кожне суспільство на певному етапі розвитку виробляло свої «табу». Часто це були не закони, а, скоріше, неписані норми поведінки й моралі, порушення яких робило некомфортним, а часто і неможливим перебування у громаді. Саме в такий спосіб, на рівні підсвідомості, оберігали заповідні урочища і гаї наші пращури, а деякі із цих територій стали заповідними в наші дні. Охорона існуючих ПЗТ і створення нових заповідних територій повинні стати модними та престижними у суспільстві.

Досягти такого результату можна упродовж одного покоління, починаючи з розроблення навчальних програм для дитячих садків і шкіл. Це можуть бути відеофільми про ПЗТ, короткі, але змістовні розповіді про ПЗТ (але не лекції на перших порах), екологічні ігри, екскурсії екологічними стежками, системні акції і проекти, спрямовані на поліпшення ситуації на заповідних територіях. Зокрема, поступово впроваджувати принцип: «не збирати сміття після інших, а не смітити самим і не дозволяти смітити іншим».

Кожному учневі з навколишніх шкіл щотижня, а то і щодня, нагадувати, що поруч є заповідник, і цим треба пишатися, бо інші цього не мають. Новини про заповідник чи парк мусять бути невід'ємним атрибутом місцевих засобів масової інформації, а в ідеальному варіанті – створення свого сайту в режимі онлайн (такі приклади вже мають зарубіжні парки).

Досвід Канівського природного заповідника показує, що місцева влада погоджується не диктувати свої умови заповіднику, а співпрацювати на партнерських засадах лише тоді, коли заповідник здатний представити конкретний навчально-науковий екологічний продукт або конкурентоспроможну ідею, яку він реалізує спільно з місцевою владою, підвищуючи рейтинг останньої. Прикладами можуть бути спільні проекти до Дня міста, дня народження заповідника; етно-екологічний проект «Свято Івана Купала» з відродження звичаїв шанування рідної природи та ін.

Створення розгалуженої мережі ПЗТ України загостило кадрову проблему цих об'єктів. Нині заповідниками керують усі: науковці, колишні працівники лісового, сільського господарства, міліції, економісти, юристи і навіть бізнесмени. За відсутності розробленої стратегії природно-заповідної справи в Україні пріоритети діяльності ПЗТ, залежно від фаху головного менеджера, кардинально відрізняються. Те саме можна сказати й про штат служби охорони та інших підрозділів. А тому проявляється нагальна потреба у постійному функціонуванні Центру підвищення кваліфікації працівників заповідної справи. Перші кроки у цьому напрямку зроблені Канівським природним заповідником за фінансової підтримки Представництва ООН в Україні.

І, нарешті, ще один надважливий на сьогодні напрям діяльності у природно-заповідній справі – створення потужного політичного лоббі для прийняття законів та розробки ефективної нормативно-правової бази, здатної врегулювати суперечності між суспільними потребами та обмеженням природокористування на заповідних територіях. У цій роботі марно поклатися на діяльність профільного міністерства, що перманентно реорганізується, чи на громадські організації, які часто просувають радикальні і стратегічно не виважені законодавчі ініціативи, що можуть згубно діяти як

на ПЗТ, так і на ідею заповідання. Ініціативи мають виходити із заповідників і парків.

Висновки

Таким чином, лише системна, злагоджена, а головне, – агресивна політика інтеграції в усі сфери суспільного життя країни, дозволить зробити природно-заповідні території України найбільшим надбанням нації.

Проанализировано современное состояние природно-заповедных территорий Украины наивысшего уровня охраны в аспектах общественной значимости и взаимодействия с местными общинами. Предложены пути интеграции охраняемых территорий (в качестве базовых элементов устойчивого развития регионов), в общественно-экономические процессы.

Заповедные территории, община, общество, интеграция.

In the article is given analysis of the present-day's state of the areas of the natural reserves in Ukraine, those of the highest level of protection in the aspects of the social significance and cooperation with the local communities. In this article are suggested the ways and means of integration of the protected areas as the basic elements of the stable development of the regions into the social-economic processes.

Preserved areas, community, society, integration.

УДК 582.929.4: 581.54

ИЗУЧЕНИЕ ЛОКАЛИЗАЦИИ ЭФИРОМАСЛИЧНЫХ ЖЕЛЕЗОК У *HYSSOPUS OFFICINALIS* L.

О.М. Шибко,

Никитский ботанический сад – Национальный научный центр

*Приведены результаты изучения локализации эфиромасличных железок на вегетативных и генеративных органах растений *Hyssopus officinalis* L. Определены размеры и плотность их размещения в разных частях растения. Указывается на возможность использования данной методики для первичного определения массовой доли эфирного масла в выделенных формах.*

***Hyssopus officinalis*, железки, поверхность листовой пластинки, чашечка.**

Иссоп лекарственный (*Hyssopus officinalis* L.) – полукустарничек семейства яснотковые (Lamiaceae) культивируют как лекарственное, эфиромасличное и декоративное растение. Целебные свойства иссопа весьма широко используются в народной медицине и официальной медицине некоторых стран Европы, но основная сфера применения иссопа – это получение эфирного масла [6]. Впервые масло *H. officinalis* было получено в

© О.М. Шибко, 2012